

16. Юрковский А.В. Сочетание традиционных и компаративистских начал в процессе конституционного развития политической системы Японии / А.В. Юрковский // Интернет-журнал Ассоциации юристов Приморья «Закон» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.vl.ru/analit>.
17. The Local Autonomy Law [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nippon.zaidan.info/seikabutsu/1999/00168/contents/002.htm>.
18. Ohsugi S. The Organization of Local Government Administration in Japan / S. Ohsugi [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www3.grips.ac.jp/~coslog/activity/01/04/file/Bunyabetsu-11_en.pdf.
19. Hill R.C. State Restructuring and Local Power in Japan / R.C. Hill, K. Fujita // Urban Studies. – 2000. – Vol. 37. – № 4. – P. 673–690. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.msu.edu>.
20. Yoshida Y. Authority of the national and local governments under the Constitution / Y. Yoshida [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4028&context=lcp>.
21. Saunders Ch. Commonwealth of Australia / Ch. Saunders // Legislative, Executive, and Judicial Governance in Federal Countries. – McGill-Queen's University Press. – 2006. – P. 38–71. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.forumfed.org.
22. Reform of Australia's Federal System [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.griffith.edu.au>.

УДК 343.326:323.2

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

LEGAL MECHANISMS FOR COMBATING EXTREMIST ACTIVITY IN THE POLITICAL CONFLICTS

Ірха Ю.Б.,

*науковий консультант судді
Конституційного Суду України*

У статті розглядається проблема використання недемократичних методів і форм ведення політичної боротьби. Проаналізовано типові прояви екстремізму під час політичних конфліктів. Автором запропоновано розробити правові механізми протидії екстремістській діяльності в процесі політичного протистояння.

Ключові слова: екстремізм, класифікація екстремізму, протидія екстремістській діяльності, національна безпека, політичний конфлікт.

В статье рассматривается проблема использования недемократических методов и форм ведения политической борьбы. Проанализированы типичные проявления экстремизма во время политических конфликтов. Автором предложено разработать правовые механизмы противодействия экстремистской деятельности в процессе политического противостояния.

Ключевые слова: экстремизм, классификация экстремизма, противодействие экстремистской деятельности, национальная безопасность, политический конфликт.

The article deals with the problem of using undemocratic methods and forms of political struggle. The typical manifestations of extremism in the political conflicts are analyzed. The author proposed to create legal mechanisms for combating extremist activities in the political opposition.

Key words: extremism, classification of extremism, countering extremist activities, national security, political conflict.

Постановка проблеми. Історично досягнути мирного співжиття людей у межах спільної території завжди було проблематично через наявність у них індивідуальних життєвих установок. У процесі життєдіяльності людина рано чи пізно опиняється в ситуації, коли її ідеали, інтереси, потреби, переконання та цінності зіштовхуються з життєвими установками інших людей, що породжує відповідні протиріччя. У разі, якщо опоненти усвідомлюють несумісність своїх позицій, між ними виникає соціальний конфлікт, який за умови невдалого або невчасного врегулювання може перерости у відкрите протистояння з використанням насильства.

Хоча соціальні конфлікти в суспільстві відбуваються постійно, серед учених досі немає одностайності щодо характеристики як самого конфлікту, так і його наслідків. Одні вважають, що конфлікт – це суто негативне явище, якого за можливості необ-

хідно уникати, інші – що він є невід’ємним елементом функціонування будь-якої структури та певною мірою – рушійною силою розвитку [1, с. 252].

Ми поділяємо позиції тих науковців, які стверджують, що безконфліктного суспільства не існує. Зокрема, на думку О. Іщенка, відсутність конфліктів у суспільстві є аномалією, свідченням його хвороби. Вона означає нездатність соціуму усвідомити, сформулювати й забезпечити як загальнонаціональні інтереси, так і інтереси окремої особи й соціальної групи. Утвердження в суспільній свідомості думки про відсутність соціального конфлікту є однією з головних методологічних причин політичної та соціально-економічної стагнації, невиразних перспектив розвитку суспільства. Конфлікт – це явище, органічно притаманне суспільно-політичному життю, це зіткнення позицій різних соціальних сил щодо проблем, які виникають у суспільстві. Конфлікт дає

зможу виявити різноманітні соціальні інтереси та в підсумку або досягти їх узгодженості, ухвалити рішення, прийнятне для більшості, або розвести в різні боки учасників протистояння. Натомість безконфліктний розвиток, який зазвичай існує завдяки монополії на владу певних суспільно-політичних сил, рано чи пізно призводить до кризи та застою. Конфлікт тією мірою, якою він пов'язаний із виробленням альтернативних рішень, сприяє вибору оптимального (з погляду широких суспільних інтересів) варіанта дії, тобто є своєрідним стабілізатором певного соціального процесу [2, с. 154].

У XX–XXI ст. під впливом глобалізаційних процесів значно збільшилася кількість соціальних конфліктів, особливо в політичній сфері. На сьогодні жодна держава, незалежно від існуючого державного режиму, не може уникнути протистояння між суб'єктами політичного процесу, які мають різні політичні інтереси, погляди, цілі та цінності. У суспільстві постійно точиться відкрита чи латентна боротьба за владу та політичне панування. Ідеальною є ситуація, коли така боротьба відбувається в межах демократичних стандартів ведення політичних баталій. Проте, як показує практика багатьох держав, задоволення інтересів сторін політичних конфліктів із дотриманням демократичних процедур є досить проблематичним, оскільки потребує багато часу та вимагає взаємних поступок заради досягнення миру йлагоди в суспільстві. У зв'язку із цим не поодинокими є випадки, коли для здобуття перемоги сторони політичного конфлікту використовують методи та форми екстремістської діяльності, що неодмінно призводить до людських жертв і значних матеріальних збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні конфлікти загалом та політичні конфлікти зокрема є предметом вивчення багатьох науковців. Значний вклад у розвиток дослідження цього питання внесли такі зарубіжні вчені, як К. Боулдінг, Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, Л. Козер, В. Парето, А. Рапопорт, Г. Спесер, С. Чейз. Серед робіт українських учених варто відзначити праці В. Водніка, О. Чижової, О. Ставицької, С. Сірого, М. Примуша, А. Француза.

Аналіз публікацій, присвячених проблемам політичних конфліктів, свідчить про наявність фундаментальних напрацювань щодо причин та умов їх виникнення, класифікації, управління ними, їх врегулювання та розв'язання. Водночас учені недостатньо уваги приділили питанням створення правових механізмів протидії екстремістській діяльності в умовах політичних конфліктів, що й становить предмет нашого наукового пошуку.

Формулювання цілей статті. Основною метою нашого дослідження є висвітлення проблем появи різноманітних проявів екстремізму в процесі політичних конфліктів, а також необхідності існування в державі належного правового механізму протидії екстремістській діяльності в цих умовах.

Для реалізації вказаної мети необхідно встановити зв'язок між політичними конфліктами та ек-

стремістською діяльністю, виокремити різновиди екстремізму під час політичних конфліктів, розробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання протидії екстремістській діяльності в умовах політичних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Диференціація суспільства є важливою рисою його демократичності та практичним проявом свободи, однак вона неминує породжує конфронтаційні процеси в різних сферах суспільного життя. Особливо відчутно це відбувається в політичній площині, коли до участі в конфлікті залучено значну кількість людей. На переконання М. Примуша, політичний конфлікт – це протистояння реальних суспільних сил та агентів, які уособлюються лідерами, елітами, організаціями, партіями та іншими об'єднаннями й спільнотами. У процесі політичного конфлікту точиться боротьба одних суспільних сил з іншими за вплив в інститутах політичної й державної влади, за доступ до ухвалення суспільно значущих рішень, за участь у розпорядженні ресурсами, за монополію своїх інтересів та визнання їх загальними [3, с. 97].

Конфлікти в політичній сфері суспільного життя є перманентним явищем. Вони відбуваються незалежно від історичної епохи, форми держави та рівня її розвитку. Розрізняють такі типи політичних конфліктів: конфлікти інтересів, ціннісні конфлікти та конфлікти ідентифікації.

Конфлікти інтересів переважають в економічно розвинених стійких державах, політичною нормою в яких є боротьба щодо розподілу економічних благ (розмірів податків, обсягу соціального забезпечення тощо). Цей тип конфліктів найбільш легко піддається врегулюванню, тому що сторони завжди зацікавлені в знаходженні компромісного рішення.

Конфлікти цінностей характерні для держав із нестійким державним ладом і низьким рівнем розвитку. Вони вимагають більших зусиль із врегулювання, оскільки важко або взагалі неможливо досягти компромісу щодо таких цінностей, як свобода, рівність, терпимість.

Конфлікти ідентифікації притаманні суспільствам, у яких члени соціуму ототожнюють себе з певною групою (етнічною, релігійною, мовною), а не із суспільством (державою) в цілому. Цей тип конфліктів виникає в умовах етнічної, мовної чи расової протилежності [5, с. 126].

Наведене дає нам підстави стверджувати, що політичні конфлікти закладені в самій природі будь-якої політичної системи, тому важливо, щоб вони проходили мирно й цивілізовано. Водночас ми погоджуємося з позицією О. Чижової про необхідність запобігання не самому виникненню політичних конфліктів, а їх перетворенню на криваві сутички, громадянські й міжнародні (міждержавні) війни [4, с. 119].

Загалом політичний конфлікт генерується елітою, проте його підтримка й ескалація здійснюються народними масами, серед яких відбуваються непоодинокі прояви екстремізму з метою відстоювання й захисту своїх політичних уподобань і лідерів перед опонентами, які часто вбачаються непримиренними

ворогами. Крім того, саме в період політичних конфліктів активізуються радикально налаштовані екстремістські угруповання, які на тлі політичної боротьби й політичного хаосу намагаються домогтися визнання в суспільстві та захопити державну владу.

Ми вважаємо, що політичний конфлікт є одним із найскладніших різновидів соціальних конфліктів, оскільки його сторони борються за владу, яка дає відповідні привілеї та можливості для реалізації ідей. До політичної боротьби залучено значну кількість людей. У такому протистоянні, як правило, однією зі сторін прямо чи опосередковано є політична сила, яка має своє представництво в органах публічної влади, відповідно, у неї є можливості використовувати державно-владні ресурси на свою користь.

У сучасних умовах практично всі політичні конфлікти набули асиметричного характеру, оскільки в суб'єктів протистояння наявні нерівні ресурсні й силові можливості та (або) асиметричні інтереси [6, с. 294]. Неоднакове становище спокушає сторони до використання, крім демократичних, недемократичних методів і форм відстоювання своїх інтересів. Слабша сторона часто готова діяти за принципом «все або нічого», тому схильна до екстремістської діяльності. Для неї застосування насильства є виправданим кроком у боротьбі за свою «правду» й ідеали. На думку В. Капітоненка, такі суб'єкти протистояння готові до масових втрат серед населення, до радикального зниження рівня захисту прав і свобод людини, до використання різноманітних ідеологічних стимулів [6, с. 296]. Сильна сторона також нерідко вдається до насильства на свою користь, проте робить це приховано, безпосередньо не пов'язуючи екстремістські дії на свою підтримку з власною політичною діяльністю. У цьому випадку екстремізм використовується для залякування меншості, підтримання «в тонусі» своїх прихильників та збільшення їх кількості.

Крім того, у період політичних конфліктів зростає активність екстремістських угруповань різної спрямованості, які, не підтримуючи жодної зі сторін конфлікту, намагаються заявити про себе, утвердитися, здобути прихильність широких верств населення для подальшого входження в політичний простір держави. Фактично вони прагнуть стати ще однією стороною політичного конфлікту та отримати із цього відповідні дивіденди.

На нашу думку, екстремістська діяльність під час політичного конфлікту не сприяє його швидкому й ефективному вирішенню, навпаки, дестабілізує соціально-економічне становище держави, підриває конституційні основи державного ладу, послаблює політичну систему й основні політичні інститути, радикалізує суспільство. За таких умов у державі мають існувати ефективні правові механізми протидії екстремізму в умовах політичних конфліктів, адже, як стверджує А. Француз, саме право покликане бути основою як для розв'язання значної кількості будь-яких видів суспільно-політичних конфліктів, так і для подальшого демократичного розвитку політичної системи [7, с. 130].

Під час політичного конфлікту ефективність протидії екстремістській діяльності безпосередньо залежить від двох факторів: 1) здатності й уміння політичних опонентів управляти існуючими між ними протиріччями, врегульовувати та розв'язувати їх; 2) правової регламентації діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства щодо протидії екстремістській діяльності в умовах політичного конфлікту.

Для створення належного правового регулювання протидії екстремізму необхідно насамперед визначити його сутність і найпоширеніші різновиди, які проявляються під час політичних конфліктів.

У світовій доктрині й законодавстві немає єдиного підходу до розуміння екстремізму. Експерти використовують це поняття на позначення різних явищ, що обумовлено цивілізаційним розвитком суспільства в кожній конкретній державі. Однак спільною для поглядів більшості науковців є думка, що екстремізм загалом проявляється в застосуванні насильства щодо опонентів заради відстоювання своїх переконань. Ми вважаємо, що екстремізм слід розуміти як діяльність осіб, спрямовану на відстоювання їхніх принципів та ідеалів у різних сферах суспільного життя (культурній, економічній, екологічній, політичній, релігійній) за допомогою нелегітимного психологічного чи фізичного насильства або обґрунтованих погроз у його здійсненні, а також інших протиправних дій щодо соціальних груп та їх представників, які не поділяють або заперечують погляди цих осіб.

На думку В. Бірюкова, основними ознаками екстремізму є такі: заперечення інакомислення й нетерпимість до прихильників інших поглядів (політичних, економічних, конфесійних тощо); спроби ідеологічного обґрунтування застосування насильства не лише щодо активних супротивників, а й усіх осіб, які не поділяють переконань екстремістів; апелювання до будь-яких відомих ідеологічних чи релігійних учень, претензії на їх «істинне» тлумачення чи «поглиблення» та одночасне фактичне заперечення багатьох основних положень цих учень; домінування емоційних способів впливу в процесі пропаганди екстремістських ідей, звернення до почуттів і забобонів людей, а не до їх розуму; створення харизматичних образів лідерів екстремістських рухів, прагнення показати їх непохибними, а їхні розпорядження – такими, що не підлягають обговоренню. Усі наведені ознаки тісно взаємопов'язані. Більшість із них притаманна будь-якому екстремістському руху [8, с. 66].

Екстремізм призводить до порушення прав і свобод людини або до фіктивного їх забезпечення, оскільки його прояви безпосередньо обмежують певні права й свободи людини, особливо право на вільне волевиявлення, на народовладдя, а також національні та соціальні права; зростання напруги в суспільстві може стимулювати також такий найвищий прояв екстремізму, як тероризм, який загрожує базовому (з погляду біологічної сутності) людсько-

му праву – праву на життя; зростання соціальної напруги деформує основи соціальної, економічної та політичної структури суспільства, тобто базу для реалізації прав людини; екстремізм «за» породжує екстремізм «проти»; неспроможність унеможливити крайні методи, які застосовує одна сила, породжує адекватну реакцію з боку її опонентів [9, с. 646–647].

Дослідження екстремізму та наслідків його впливу на суспільні відносини дало фахівцям підстави для віднесення цього феномену до явищ стратегічного рівня [10, с. 34], тому очевидно є необхідність ефективного реагування суб'єктів, відповідальних за забезпечення національної безпеки держави, на появу на її території екстремістів та на їхні активні дії. Це питання також є актуальним для міжнародних організацій, створених для підтримання миру й безпеки як у конкретному регіоні, так і у світі в цілому, у зв'язку з наявністю непоодиноких фактів, які свідчать про транскордонний і міжнародний характер діяльності окремих екстремістських угруповань.

Соціальна природа екстремізму зумовила його вивчення в політології, психології, соціології, філософії та юриспруденції. Фахівці у вказаних галузях знань розробили різні підходи до розуміння, оцінки й класифікації цього явища. Дослідження окремих праць, присвячених екстремізму, а також соціально-політичної ситуації в різних державах світу дає нам змогу стверджувати, що під час політичних конфліктів особливо активною є екстремістська діяльність політичного спрямування, тобто політичний екстремізм. Однак залежно від особливостей політичного протистояння та ступеня посилення невирішених проблем у суспільстві ініціативу можуть проявляти також етнічні й релігійні екстремістські угруповання.

Найпоширенішим видом екстремізму є політичний. Він охоплює крайні погляди щодо політичної системи й організації форми управління державою, пропаганду насильницьких або агресивних (заснованих на страху й підпорядкуванні силі) способів встановлення обстоюваної форми влади, аж до політичного терору, непримиренність і безкомпромісність щодо інших політичних партій і позицій опонентів [11]. Особливістю політичного екстремізму є те, що його лідери й чимало активних adeptів є інтелектуально розвиненими, успішними людьми, які рішуче прагнуть досягти поставленої мети та усвідомлюють наслідки своїх дій. Вдало використовуючи соціально-економічні й політичні проблеми, кризу легітимності органів публічної влади, екстремісти намагаються неправовим способом змінити політичний курс держави на такий, який вважають правильним. Сучасний політичний екстремізм, як стверджує С. Юрчевський, націлений на формування політичного устрою суспільства, легітимізованого виключно цінностями одного порядку. Формою легітимації такого політичного устрою виступає політичний режим, у якому терор щодо інакомислячих вважається актом справедливості [12, с. 11].

Загалом політичний конфлікт дає змогу екстремістам різного політичного спрямування (від «лівих» до «правих») узяти участь у публічній полеміці,

що фактично робить їх третьою стороною конфлікту. Крім того, суб'єкти політичного протистояння самі схильні до екстремістських дій на свою підтримку, що лише ускладнює перебіг такого протистояння, оскільки екстремізм одних породжує у відповідь екстремізм інших.

Під час політичних конфліктів дуже часто активізується етнічний фактор, який відіграє важливу роль у житті суспільства. Це зумовлено тим, що з моменту народження кожний член соціуму належить до певної національно-етнічної спільноти і, відповідно, має певні соціальні характеристики, закладені на генетичному рівні. Залежно від життєвих обставин людина може усвідомити цю належність або не надавати їй значення, проте заперечити її неможливо. У людини, яка відчуває себе частиною певної етнічної групи, виникає потреба або необхідність захищати свою національну самосвідомість. Проте не завжди такий захист відбувається в правовому полі. Дуже часто через наявність етнічних фобій відбувається активна дискримінація окремих груп за расовими, національними, етнічними чи мовними ознаками.

У XXI ст. під впливом глобалізації в поліетнічних державах світу посилюються ідеології, спрямовані на збереження ідентичності національно-етнічних груп та (або) їх політичне самовизначення. Проблема полягає в тому, що такі ідеології поширюються, як правило, одночасно в середовищі різних національно-етнічних груп, а це неминуче призводить до серйозних конфліктів між ними, поразка в яких може призвести до цивілізаційного зникнення переможених. Тому очевидно, що в процесі політичної боротьби внаслідок виникнення національно-етнічних питань мають місце непоодинокі прояви етнічного екстремізму.

На думку Д. Некрасова, етнічний екстремізм є негативним соціально-правовим явищем, що полягає в девіантній поведінці окремих представників соціуму, які дотримуються асоціальних крайніх поглядів і переконань щодо рівноправ'я представників іншого етносу або раси та проявляють і впроваджують свої позиції в суспільну свідомість і буття переважно через застосування насильства [13].

Під час політичного конфлікту діяльність етнічних екстремістів спрямована насамперед на здобуття політичної й державної влади, а якщо це з об'єктивних причин неможливо, то на швидке збільшення ресурсів із метою їх подальшого використання в боротьбі з іншими етнічними групами за домінуючі позиції в соціумі. Оскільки в гетерогенному суспільстві етнічний фактор завжди буде предметом суперечок, політики намагаються використовувати його в політичному процесі на свою користь, а тому дуже важливо, щоб вони робили це цивілізовано.

У зв'язку з тим, що політика й релігія безпосередньо впливають на свідомість громадян, не викликає сумніву той факт, що під час політичного конфлікту значно зростає роль релігійних організацій як суб'єктів, здатних формувати політичні орієнтації громадян та суттєво впливати на їхнє волевиявлення. У процесі політичного протистояння нерідко ак-

тивізується суспільна діяльність багатьох релігійних груп, у тому числі екстремістського спрямування. Ці групи, незалежно від сповідуваних віровчень, прямо чи опосередковано висловлюють свою позицію щодо існуючої політичної ситуації, долучаючись у такий спосіб до конфлікту, розширюючи його географію та збільшуючи кількість учасників. За таких умов політичний конфлікт набуває релігійного забарвлення. І якщо одні релігійні групи обирають помірковані, демократичні форми висловлювання своїх позицій, то інші діють неправовим способом.

Використовуючи релігійні догми проти своїх духовних і політичних опонентів, апелюючи до змісту канонічних текстів із метою виправдання власних незаконних дій щодо захисту своєї віри й поширення її в суспільстві, зловживаючи свободою віросповідання, думки, слова, застосовуючи маніпулятивні технології, релігійні екстремісти впливають на свідомість громадян і спрямовують її у вигідне для себе русло.

Експерти вважають, що під релігійним екстремізмом необхідно розуміти, зокрема, ідеологію й практику окремих течій, груп, представників конфесійних і релігійних організацій, які характеризуються схильністю до радикального тлумачення віровчень і методів реалізації поставлених цілей, поширення свого впливу й поглядів. По суті релігійний екстремізм – це схильність до крайніх поглядів і дій, мета яких – перебудова світу відповідно до релігійних фундаменталістських поглядів [14, с. 143–144].

Небезпека релігійного екстремізму полягає в тому, що він є одним із джерел, які становлять загрозу духовній безпеці людей, оскільки він впливає на духовне життя соціуму з метою руйнування культури, панування над масовою й індивідуальною свідомістю людей та її ціннісним змістом для дестабілізації суспільства й керування поведінкою його членів заради політичних, комерційних і кримінальних цілей [15, с. 76–77].

Використання релігійного фактору, як і етнічного, є одним із дієвих способів здобуття політичних переваг, а тому, на нашу думку, воно вимагає особливої обережності, адже безвідповідальне ставлення до цього явища може розколоти суспільство та спричинити громадянську війну.

Поєднання в суспільстві політичного, етнічного й релігійного протистояння лише збільшує соціальне напруження. Це може призвести до неконтрольованого соціального вибуху, наслідком якого будуть численні жертви. Ми переконані, що, зважаючи на неминучість проявів екстремізму під час політичного конфлікту, особливо тривалого, очевидно є необхідність правових основ для вироблення органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства відповідного алгоритму дій щодо недопущення появи й поширення екстремістських ідеологій, а також протидії сплескам екстремізму в умовах політичного протистояння.

На нашу думку, у процесі розробки правових механізмів протидії проявам екстремізму, зокрема під час політичних конфліктів, необхідно виходити з принципу «закон один для всіх». Це означає, що

правотворчі органи держави мають забезпечити таке правове регулювання цього питання, яке виключало б неоднозначне застосування законодавства, мінімізувало можливість для зловживання ним, адже, як стверджує В. Воднік, кількість кризових явищ значно збільшується, коли відсутнє єдине правове поле, яке висуває однакові вимоги до всіх членів суспільства, таким чином відкидаючи так званий подвійний стандарт у юридичній оцінці дій суб'єктів права [16, с. 80]. Правозастосовні органи повинні однаково діяти щодо всіх суб'єктів права, незалежно від їх ідеологічних відмінностей. Будь-яка екстремістська діяльність має бути офіційно засуджена й максимально знешкоджена, особливо якщо вона відбувається в умовах політичного конфлікту, адже такий конфлікт слід розв'язувати шляхом узгодження інтересів, взаємних поступок, компромісів, а не через застосування неправомірних дій щодо супротивника.

Правова оцінка екстремістської діяльності є складним процесом, що зумовлено насамперед природою цього явища. Держава розглядає екстремістів як правопорушників, вони ж вважають себе борцями за свої права й ідеали. Ця суперечка ніколи не припиняється, і її результат змінюється залежно від того, хто переміг у політичній боротьбі або як змінився суспільний устрій у державі. Як наголошує І. Медичий, зміна політичної ситуації часто пов'язана зі зміною правової оцінки тих або інших діянь, іноді навіть кардинальною: дії, які раніше кваліфікувалися як злочин, отримують більш м'яку оцінку або взагалі перестають вважатися злочинними [17, с. 56]. За таких обставин вважаємо, що правове регулювання протидії екстремістській діяльності, особливо під час політичних конфліктів, має розроблятися з урахуванням рівня розвитку відповідного суспільства в різних сферах (духовній, економічній, культурній, правовій тощо).

З метою недопущення ескалації політичних конфліктів, радикалізації суспільства, збільшення кількості проявів екстремізму пропонуємо на державному рівні вжити наведені нижче заходи.

1. Запровадити жорстке законодавче регулювання функціонування політичних партій, громадських і релігійних організацій для недопущення розпалювання ними соціальної ворожнечі та підтримки екстремістів. У разі виявлення випадків їх протиправної діяльності й співпраці з екстремістами, що завдали значної шкоди охоронюваним інтересам суспільства й держави, діяльність таких партій та організацій має бути заборонена в судовому порядку без права перереєстрації. Лідерам та іншим причетним особам поза основним покаранням, якщо таке буде встановлено судом, в імперативному порядку має бути заборонено займатися відповідним видом публічної діяльності впродовж певного розумного строку.

2. Створити ефективну систему національного фінансового моніторингу доходів і видатків фізичних та юридичних осіб, яка дозволила би вчасно виявляти фінансування екстремістської чи іншої протиправної діяльності та запобігати цьому. У період політичних баталій діяльність усіх учасників

конфлікту, у тому числі й екстремістів, як правило, матеріально й фінансово заохочується. У той час як лідери політичних партій та екстремістських угруповань переконують оточуючих, що їх підтримує народ, який бореться за ідею, численні факти свідчать про те, що ця підтримка оплачується із «чорних кас». Позбавлення екстремістів фінансово-матеріального забезпечення значно обмежить їхні функціональні можливості та суттєво послабить прагнення агресивно захищати свої ідеї та (або) ідеї відповідних політичних гравців, що мінімізує їх вплив на соціально-політичні процеси.

3. Посилити санкції за посягання на фундаментальні основи державного й суспільного устрою. З юридичної точки зору більшість наслідків екстремістської діяльності охоплюється відповідними складами адміністративних чи кримінальних правопорушень. Переважно дії екстремістів спрямовані проти життя й здоров'я особи, проти власності, громадського порядку, національної безпеки держави. Встановлення більш суворого покарання за посягання на вказані цінності допоможе запобігти масовим правопорушенням. Хоча кара за наслідки екстремістської діяльності не усуває першопричин екстремізму, вона є дієвим інструментом у механізмі протидії його проявам, особливо на початкових стадіях його зародження.

Також звертаємо увагу на те, що не слід запроваджувати юридичну відповідальність безпосередньо за екстремізм чи екстремістську діяльність, оскільки ці поняття є абстрактними, оціночними й дискусійними, а їх використання може відбуватися з метою боротьби з тими, хто інакше мислить.

4. Сформуванню порядку державного й громадського нагляду за інформаційною сферою з метою недопущення стрімкого поширення екстремістських ідеологій і матеріалів. Пам'ятаючи твердження давньоримського юриста Ульпіана: «*Cogitationis poenam nemo patitur*» («Ніхто не повинен терпіти покарання за думки»), визнаємо, що у зв'язку із сучасним рівнем розвитку технологічних можливостей донесення інформації до людей та маніпулювання їхньою свідомістю межі свободи думки й слова, світогляду й віросповідання потребують переосмислення з метою знаходження розумного балансу інтересів людини, суспільства та держави. Оскільки рушійною силою екстремізму є ідеологічна складова, яка виправдовує застосування насильства та інших протиправних дій на благо вищої мети, державні, комунальні й громадські інститути повинні мати дієві легальні інструменти для заборони розповсюдження інформації екстремістського характеру та її вилучення з вільного доступу, а також для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

5. Організувати систему правового виховання населення з метою недопущення широкого залучення представників різних соціальних груп до екстремістської діяльності за допомогою засобів ідеологічної агітації та пропаганди. Соціальну базу екстремізму становить, як правило, молодь і маргіналізовані верстви населення. Через відповідні освітньо-культурні, правозахисні та релігійні програми можна виховувати в індивідів толерантне ставлення до «інших» людей, переконувати їх, що насильство й протиправна діяльність не є ефективними способами відстоювання своїх переконань. Це дасть змогу локалізувати екстремістів, що перешкоджатиме їх активній діяльності та використанню політичних конфліктів.

6. Налагодити чіткий законодавчий алгоритм співпраці з міжнародними організаціями, відповідальними за мир, безпеку та дотримання прав і свобод людини у світовому й регіональному вимірі, з метою залучення їх як посередників у випадку неможливості оперативного врегулювання політичного конфлікту та його ескалації. На нашу думку, участь міжнародних інститутів у процесі політичного протистояння допоможе зменшити напругу між політичними опонентами та кількість проявів екстремізму в державі, оскільки сторони політичного конфлікту й екстремістські угруповання, незалежно від характеру їх діяльності, як правило, прагнуть здобути перемогу, яка буде легітимною не лише в очах свого народу, а й на міжнародній арені. Таким чином, під тиском міжнародної спільноти вони можуть відмовитися від активного протистояння, сісти за стіл переговорів і досягти компромісу. Така тактика, звісно, не убезпечує сторони від різних провокацій, проте не варто недооцінювати її ефективність у процесі врегулювання політичних конфліктів та протидії екстремізму.

Висновки. Боротьба за політичну владу й домінування є невід'ємним елементом суспільного життя, закладеним у людській природі. Головне – щоб вона відбувалася цивілізовано з використанням демократичних процедур. Якщо в процесі політичного конфлікту опоненти використовують екстремістські методи або активізуються окремі екстремістські угруповання, держава зобов'язана негайно реагувати на такі явища. Для цього необхідно розробити й налагодити правовий механізм протидії екстремістській діяльності. Потрібно створити в суспільстві такі правові реалії, які звели б до мінімуму можливість появи й функціонування екстремістських рухів, а також їх залучення до політичного протистояння.

У результаті цього дослідження нами виокремлено новий напрям подальшої наукової розробки проблеми протидії екстремізму: виявлення детермінант появи й поширення окремих різновидів екстремізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Свиридчук Н.П. Проблеми соціальних конфліктів в історії філософсько-правової думки / Н.П. Свиридчук // Європейські інтеграційні процеси та трансформація права на постсоціалістичному та пострадянському просторі : матер. міжнар. наук.-практ. семінару (м. Київ, 23–24 вересня 2005 р.). – К., 2006. – С. 250–253.
2. Іщенко О.М. Особливості соціального конфлікту в Україні / О.М. Іщенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – 2002. – Вип. 42–45. – С. 154–156.
3. Примуш М. Політичні конфлікти та їх типи / М. Примуш // Політичний менеджмент. – 2010. – № 1. – С. 96–104.

4. Чижова О. Конфлікт як прояв прагматизму в сучасному суспільстві / О. Чижова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 118–127.
5. Давлетчина С.Б. Конфликтология : [учеб. пособие по элективному курсу для студ. заочной формы обучения] / С.Б. Давлетчина. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2005. – 174 с.
6. Капітоненко М.Г. Міжнародні конфлікти : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / М.Г. Капітоненко. – К. : Либідь, 2009. – 352 с.
7. Француз А.Й. Правові механізми в регулюванні політичних конфліктів / А.Й. Француз // Держава і право : зб. наук. праць. Серія «Юридичні і політичні науки». – 2004. – Вип. 26. – С. 129–135.
8. Бирюков В.В. Еще раз об экстремизме / В.В. Бирюков // Адвокат. – 2006. – № 12. – С. 66–71.
9. Петренко Б.М. Політичний екстремізм в системі прав і свобод людини і громадянина / Б.М. Петренко // Держава і право : зб. наук. праць. Серія «Юридичні і політичні науки». – 2009. – Вип. 46. – С. 646–650.
10. Устинов В. Экстремизм и терроризм. Проблемы разграничения и классификации / В. Устинов // Российская юстиция. – 2002. – № 5. – С. 34–36.
11. Баева Л.В. Экстремизм: природа и формы проявления / Л.В. Баева // Каспийский регион: политика, экономика, культура. – 2008. – № 3(16). – С. 21–26. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aspu.ru/images/File/Publikatzii/Baeyeva_extremizm.pdf.
12. Юрчевский С.Д. Содержание и формы проявления политического экстремизма / С.Д. Юрчевский // Вопросы российского и международного права. – 2012. – № 5–6. – С. 8–23.
13. Некрасов Д.Е. Расово-этнический экстремизм: криминологический аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д.Е. Некрасов. – Рязань, 2006. – 253 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/kriminal-pravo/gasovo-jetnicheskij-jekstremizm-kriminologicheskij-aspekt.html>.
14. Безбородов М.И. Профилактика религиозного экстремизма как важная составляющая сохранения мира и обеспечения безопасности / М.И. Безбородов // Карелия – территория согласия : сб. матер. для информационно-пропагандистских групп по профилактике экстремистской деятельности. – Петрозаводск, 2012. – С. 141–148.
15. Ключ В.В. Релігійний екстремізм як загроза духовної безпеки України / В.В. Ключ // Митна справа. – 2014. – № 1(91). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 74–79.
16. Воднік В.Д. Соціально-політичні конфлікти у суспільствах, що трансформуються / В.Д. Воднік // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2001. – Вип. 1. – С. 76–81.
17. Медицький І.Б. Політичні конфлікти та злочинність / І.Б. Медицький // Наше право. – 2004. – № 1. – С. 53–56.

УДК 342.437.7

РОЛЬ ОМБУДСМАНА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

ROLE OF OMBUDSMAN IN IMPLEMENTATION MECHANISMS PARLIAMENTARY OVERSIGHT IN FOREIGN COUNTRIES

Кадук Т.Д.,

*здобувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Статтю присвячено дослідженню й аналізу ролі омбудсмана в механізмі реалізації контрольних функцій парламенту. Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення поняття «омбудсман». Автор акцентує увагу на розкритті сутнісних рис інститут омбудсмана.

Ключові слова: омбудсман, інститут омбудсмана, Уповноважений з прав людини, парламент, парламентський контроль.

Статья посвящена исследованию и анализу роли омбудсмана в механизме реализации контрольных функций парламента. Проанализированы подходы различных ученых относительно определения понятия «омбудсмен». Автор акцентирует внимание на раскрытии существенных черт институт омбудсмана.

Ключевые слова: омбудсмен, институт омбудсмана, Уполномоченный по правам человека, парламент, парламентский контроль.

The role of the ombudsman in the mechanism of realization of control functions parliament dedicated to the research and analysis of this article. Approaches of various scholars concerning definition of the term «ombudsman» is analyzed. The author focuses on revealing the essential features of the ombudsman institution.

Key words: ombudsman, institution of the ombudsman, Commissioner for human rights, parliament, parliamentary control.

Постановка проблеми. Захист прав людини й громадянина є одним із пріоритетних завдань держави та її інституцій, оскільки права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Ці положення відображені в Конституції України. Реалізації прав і свобод людини й громадянина в Україні, крім інших засобів правового захисту, покликаний сприяти інститут Упо-

вноваженого з прав людини (омбудсмана). Водночас внаслідок недосконалості вітчизняного законодавства Уповноважений з прав людини України часто зіштовхується з проблемами в процесі здійснення своїх повноважень. Певною мірою такий стан справ можна пояснити відносною молодістю інституту омбудсмана. Становлення інституту Уповноваженого з прав людини відбувається в умовах, коли все ще